

Katarzyna Niemczyk-Wiśniewska

 <https://orcid.org/0000-0002-9656-3048>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Kilka słów w sprawie losów Piotra Raresza do 1527 roku

A Few Words on the Fate of Petru Rareș until 1527

Abstrakt

Artykuł traktuje o losach hospodara mołdawskiego Piotra Raresza przed 1527 rokiem, a więc przed momentem objęcia przez niego władzy w gospodarstwie. Według niektórych historyków miał on być tożsamy z przebywającym w Polsce niejakim Piotrem, pretendentem do tronu mołdawskiego. Analiza źródeł pozwoliła jednak wyjaśnić, że taka identyfikacja nie jest możliwa i Piotr Raresz nie może w żadnym wypadku być identyfikowany z owym Piotrem, który był być może synem lub wnukiem Piotra Arona. W artykule omówiono także stosunek Raresza do jego poprzednika – Stefana Młodego, i jego rady, dowodząc, że nie mógł być on jego przeciwnikiem i kontrkandydatem do władzy.

Słowa kluczowe: Mołdawia, Piotr Raresz, Gospodarstwo Mołdawskie, hospodarowie

Abstract

The article discusses the fate of the Moldovan hospodar Petru Rareș before 1527, which is before he began to rule his hospodarat. According to some historians, he was identical to a certain Petru – a pretender to the Moldovan throne – who was staying in Poland. However, the analysis of the sources has made it clear that such an identification is not possible and that Petru Rareș cannot in any way be identified with that Petru, who was possibly Petru Aron's son or grandson. The article also discusses Rareș's attitude towards his predecessor – Ștefan IV the Younger, and his advisors, proving that he could not have been his opponent and rival for power.

Keywords: Moldavia, Petru Rareș, Moldavian Principality, hospodars

Piotr Raresz objął rządy w Mołdawii w roku 1527 jako następca zamordowanego – według kronikarza Grigore Ureche – Stefana Młodego¹. Gospodar ten na łożu śmierci miał podobno wskazać jako swego następcę mało dotychczas znanego nieślubnego syna Stefana Wielkiego – Piotra Raresza. Zrekonstruowanie jego losów przed 1527 rokiem, a zatem przed objęciem władzy w gospodarstwie, nasuwa duże trudności. Zarówno jego pochodzenie, jak i dzieje do tego momentu są niejasne. Problem ten był wprawdzie przedmiotem mojej analizy w książce poświęconej relacjom polsko-mołdawskim na przełomie XV i XVI wieku², w tym miejscu pogłębię jednak swoją analizę, przytaczając również opinie innych badaczy.

Od roku 1517 panował w Mołdawii Stefan Młody, syn Bogdana III Ślepego z jego związku z konkubiną Staną³. Został on wyniesiony na tron mołdawski zgodnie z tradycją 22 kwietnia 1517 roku w Huși⁴ – w miejscu śmierci ojca. Młodego hospodara koronował kilka dni później w Suczawie metropolita Teoctist II⁵, zaś regentem nieletniego władcy został portar suczawski Luca Arbore. Z powodu „nieprawego” pochodzenia nie odnotowano jego daty narodzin. Według kronikarza Macarie, kiedy Stefan objął władzę w 1517 roku, miał 9 lat, co oznaczać musiało, że urodził się w roku 1508⁶. Innego zdania był jednak ambasador Modeny w Polsce, który 13 lipca 1521 roku wspomniał, że Stefan ma 18 lat, co oznacza, że urodzić się musiał w 1503 roku. Z kolei w roku 1517 podkanclerzy Tomicki pisał w liście do wojewody sandomierskiego, że po śmierci Bogdana Ślepego w Mołdawii rządy objął jego syn Stefan, który ma tylko 11 lat, a zatem urodzić się musiał w 1506 roku⁷. Datę tę po-

¹ P. Stefanescu, *Misterul otravirilor celebre*, Editura Saeculum I.O. și Editura Vestala, București 1996, s. 255.

² K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie w kontekście relacji z Węgrami i Turcją na przełomie XV i XVI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2025.

³ Występuje ona zawsze z tytułem: matka – „mama lor”, nigdy „doamnă”. Również jej syn Stefan na jej nagrobku kazał sporządzić napis: „mama (materii svoei, Stan)”, zob.: E.A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte*, I. Teil: *Steininschriften*, Viena 1903, s. 110, nr 9; D.P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București 1941, s. 86; podobnie rzecz się miała z Anastasią, zob.: Ș.S. Goroavei, *O controversă: „doamnele” lui Bogdan al III-lea*, „Studii și Materiale de Istorie Medie” 2008, 27, s. 150; N. Iorga (*Inscripții din bisericele României*, vol. 1, București 1905, s. 54, nr 117) jest zdania, że tytuł „Doamnă” został jej nadany bezprawnie.

⁴ *Letopisețul de la Putna I*, în: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București 1959, s. 52; *Letopisețul de la Putna II*, în: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan...*, s. 66.

⁵ *Cronica lui Macarie*, în: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan...*, s. 78, 92; G. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, ediția a II-a, București 1958, s. 143.

⁶ *Cronica lui Macarie...*, s. 78, 92.

⁷ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. 2, pars 3, București 1892 (dalej: Hurmuzaki, vol. 2, pars 3), nr 196.

twierdza również wzmianka nuncjusza papieskiego z Budy, który 18 czerwca 1526 roku wspomniał, że Stefan jest w wieku króla Węgier Ludwika II, a ten urodził się w 1506 roku⁸. Z kolei Grigore Ureche był zdania, że Stefan Młody nie był synem Stany, ale Nastasji, z którą Bogdan był związany od roku 1509, co przesunąłoby datę jego narodzin najwcześniej na ok. 1510 rok⁹. Teoria ta nie znajduje jednak żadnego potwierdzenia w innych źródłach.

Młody gospodar, głównie wskutek nieporadności wobec zagrożenia tureckiego, nie cieszył się poparciem bojarów, a w roku 1521 zawiązała się nawet przeciw niemu spora koalicja panów mołdawskich, która forowała na nowego władcę jego młodszego brata Piotra¹⁰. Próbuąc stłumić bunt, Stefan Młody uśmiercił kilku bojarów, w tym swego regenta, poważanego bojara Lukę Arbo-re oraz jego dwóch synów Toadera i Nichitę¹¹. Na tym jednak jego gniew się nie skończył. Zarządził prawdziwą obławę na swoich przeciwników, ścigając ich aż do momentu, kiedy zostali pochwyceni. Na rynku w mieście Roman zostali ścięci: perkułab Costea, logofet Ivanko i wisternik Sima. Efekt tych działań hospodara był jednak odwrotny do zamierzonego, albowiem bojarzy na czele z Szerpą (Șerpa) zapalali do niego jeszcze większą nienawiść. W obawie o swoje życie szukali schronienia i pomocy w Polsce¹², licząc na wsparcie króla polskiego. Zygmunt Stary też był niechętny Stefanowi Młodemu – nazywał go w listach do Ludwika Węgierskiego tyranem, bestią, zarazą i żmiją¹³. Z zachowanych źródeł wynika, że Stefan Młody był rzeczywiście hospodarem niegodnym zaufania i prowadził podwójną grę: z jednej strony zapewniał o swych dobrych zamiarach, a z drugiej informował sułtana o każdym posunięciu króla polskiego¹⁴. Zygmunt szukał zatem możliwości usunięcia hospodara z tronu i zastąpienia go człowiekiem bardziej przychylnym Polsce. W liście do podkanclerzego Piotra Tomickiego pisał, że rozważa uwolnienie z zamku malborskiego pretendenta Piotra, choć nie do końca mu ufa, ponieważ ten już raz

⁸ Ș.S. Gorovei, *Musatinii*, București 1976, s. 77.

⁹ Ș.S. Gorovei, *O Doamnă a Moldovei care nu a existat: Nastasia, soția lui Bogdan al III-lea*, „Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Istorie” 2008–2009, 54–55, s. 37–49; zob. też: K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie...*

¹⁰ Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 305; *Acta Tomiciana. Acta Miscellanea sub Sigismundo I. 1507–1548*, wyd. T. Działyński, t. 6, Poznań–Kórnik 1857, nr 280; nie była to postać tożsama z Piotrem Rareszem, co wyjaśniłam w książce: K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie...*

¹¹ G. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei...*, nr 112.

¹² Tamże, nr 113.

¹³ *Acta Tomiciana...*, t. 6, nr 280; Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 305.

¹⁴ *Documente Turcești privind Istoria României*, vol. 1: (1455–1774), ed. Mustafa A. Mehmed, București 1976, nr 10, (1520–1521); Z. Spieralski był błędnie przekonany o zdecydowanie antytyreckim nastawieniu Mołdawii w tamtym czasie, zob. Tenże, *Kampania ober-tyńska 1531*, Warszawa 1962, s. 85–86.

zbiegł do wrogów Polski¹⁵. Ostatecznie jednak nie zdecydował się na to, lecz udzielił schronienia w swym kraju bojarowi Szerpie. W liście do kanclerza Szydłowieckiego król polski opisywał swoje rozmowy z Szerpą: bojar radził mu zgromadzenie wszystkich możliwych mołdawskich znajdujących schronienie zarówno w Polsce, jak i na Węgrzech i zapytanie ich o to, kogo pragną na tronie mołdawskim. Wówczas Zygmunt miał zorientować się co do tego, kogo osadzić w Mołdawii w miejsce Stefana Młodego. Jednocześnie Szerpa ostrzegł monarchę polskiego przed bezczynnością w tej kwestii, jeżeli bojarzy zauważą bowiem, że nie mają w nim wsparcia, będą szukać pomocy w Turcji. Zygmunt jednak, w swoim stylu, rozważał wprawdzie możliwość usunięcia Stefana Młodego z Mołdawii, lecz nie chciał podejmować decyzji pośpiesznie¹⁶.

Oczywiście, kwestia udzielenia schronienia w Polsce bojarowi Szerpie niezwykle rozżłościła Stefana, który odegrał się na posłach polskich przebywających wówczas w Mołdawii: biskupie kamienieckim Wawrzyńcu Międzyleskim i Jerzym Krupskim. Temu ostatniemu odmówiono zgody na powrót do kraju. Co więcej, gospodar mołdawski groził podjęciem współpracy z Turcją¹⁷. Król polski informował kanclerza Szydłowieckiego o wysłaniu do Mołdawii posła Dumsy, który jednak na wieść o licznych buntach przeciw gospodarowi udał się zamiast tego do Braszowa, gdzie spotkał się ze zbiegłymi z Mołdawii bojarami, i stamtąd informował monarchę polskiego, że jeżeli nie udzieli im pomocy w odsunięciu Stefana Młodego od władzy, to oni zwrócą się o pomoc do Turcji¹⁸. Zatem Zygmunt I zamierzał po cichu usunąć hospodara z tronu¹⁹. Pozycję hospodara pogorszył dodatkowo jego konflikt z hospodarem wołoskim Radu Afumați, który to pod naciskiem bojarów zgodził się na protekcję turecką. Spór ten podsycała dodatkowo kwestia rywalizacji o rękę córki byłego hospodara Neagoe Basaraba – Roksandy. Stefan przegrał ten spór, Roksanda ostatecznie poślubiła bowiem Radu, zaś Stefan musiał zadowolić się starszą córką Basaraba – Staną²⁰. Konflikt z Radu odbił się natomiast niekorzystnie na relacjach Stefana Młodego z sułtanem, który zażądał, by gospodar w trakcie

¹⁵ Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 243 – dokument z 1520 r.; K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie...*

¹⁶ Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 308 (1523 r.); *Acta Tomiciana...*, t. 6, nr 275; zob. też: Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 303 (4 sierpnia 1523 r.); K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie...*

¹⁷ Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 306 (1523 r.).

¹⁸ Tamże, nr 309 (1523 r.).

¹⁹ *Acta Tomiciana...*, t. 6, nr 295, 297.

²⁰ Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 363, 364; zob. też: N. Stoicescu, *Radu de la Afumați (1522–1529)*, București 1983, s. 130–131, który podaje w wątpliwość spór o Ruxandę jako przyczynę konfliktu między hospodarami. Autor jest zdania, że to wojewoda mołdawski był gotów zawrzeć pokój z hospodarem wołoskim, jednak pod warunkiem nazwania go „vayvoda minore di la Valacchia”, a siebie „mare Voievod di la Valahiei”. Zob. K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie...*

organizowanej wyprawy na Węgry dostarczał żywności dla armii tureckiej²¹. Stefan, właściwym sobie sposobem, zamierzał grać na dwa fronty i zajmować takie stanowisko, które w danym momencie będzie dla niego korzystniejsze. Nie budził tym niczyjego zaufania. Pozbycie się krnąbrnego, niełojalnego i okrutnego hospodara było na rękę właściwie wszystkim: niezadowolonym bojarom, Polakom, Turkom, obu stronom walczącym na Węgrzech, a może też poślubionej z konieczności, a nie z własnego wyboru żonie. W tej sytuacji przedwczesna śmierć Stefana Młodego 14 stycznia 1527 roku w Chocimiu wywołała natychmiast podejrzenia o otrucie. O takich podejrzeniach informował Grigore Ureche, powołując się na wcześniejszy latopis mołdawski, według którego młody hospodar został otruty przez własną żonę Stanę. Trudno powiedzieć, co było rzeczywiście przyczyną śmierci Stefana²², jednak otrucie przez świeżo poślubioną małżonkę wydaje się najmniej prawdopodobne. Według kroniki Macarie zmarł on śmiercią naturalną po trwającej jakiś czas chorobie²³.

Po śmierci Stefana Młodego powstał problem następstwa na tronie mołdawskim. Z małżeństwa ze Staną, córką Neagoe Basaraba, Stefan Młody nie zdążył spłodzić potomstwa. Ze związków pozamałżeńskich miał jedno lub dwoje dzieci, lecz zaledwie kilkuletnich. Najbardziej znanym spośród nich miał być Jan Srogi, który został hospodarem w roku 1572. Młodszy brat hospodara, Piotr, zmarł kilka miesięcy przed nim, 20 września 1526 roku. W Mołdawii innych jawnych pretendentów wówczas nie było. W Stambule mieszkał rzekomy wnuk Stefana Wielkiego, Stefan, który raczej nie mógł być dzieckiem zmarłego w 1496 roku Aleksandra, zyskał jednak poparcie tureckie, choć tron mołdawski zdobył dopiero w 1538 roku jako Stefan V Lăcustă (Szarańcza). W Polsce natomiast przebywali Aleksander, wnuk Piotra Arona, który był wrogiem Stefana Wielkiego i zabójcą jego ojca Bogdana²⁴, oraz niezidentyfikowany pretendent do tronu imieniem Piotr, przetrzymywany w Malborku²⁵. Ten ostatni prawdopodobnie nie był identyczny z innym Piotrem, rzekomym synem Bogdana III, który w 1552 roku został wprowadzony na tron mołdawski przez Polaków jako Aleksander Lăpușneanu. O nim jednak nie mamy żadnych wiadomości z czasów przed objęciem tronu, poza tym, że był przez jakiś czas stolnikiem w Mołdawii i z pretensjami do tronu nie występował.

W tej sytuacji nie dziwi, że na łożu śmierci Stefan Młody wskazał jako swego następcę jedynego znajdującego się w Mołdawii dorosłego przedstawiciela rodu hospodarskiego – nieślubnego syna Stefana Wielkiego, Piotra Raresza,

²¹ *Acta Tomiciana...*, t. 6, nr 204.

²² G. Ureche (*Letopisețul Țării Moldovei...*, nr 116, 117) bierze pod uwagę jednak także chorobę władcy jako możliwą przyczynę jego śmierci.

²³ *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicatede Ioan Bogdan...*, s. 81, 95.

²⁴ Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)*, București 1982, s. 10.

²⁵ *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, ed. A. Veress, vol. 1, Kolozsvár 1914, nr 116.

o którego istnieniu wiedział, a który jednak nie był szerzej znany, dlatego swą decyzją Stefan Młody prawdopodobnie zaskoczył wszystkich. Oczywiście, zakładając, że opisana przez kronikarzy sytuacja rzeczywiście miała miejsce. Nie mamy zbyt wielu źródłowych informacji o życiu Piotra przed 1527 rokiem, co utrudnia rekonstrukcję jego losów i sprawia, że poglądy historyków na ten temat nie są zgodne.

Według przekazu Iona Neculce we wstępie do jego *Latopisu Ziemi Mołdawskiej*, zatytułowanym *O samă de cuvinte* („Kilka słów”)²⁶, po śmierci Stefana Młodego i uprzednim wskazaniu przez niego swego następcy bojarzy zdecydowali udać się do Piotra Raresza, by poinformować go o decyzji Stefana i zaproponować objęcie rządów. Pojechali zatem z wozami i książęcymi szatami, lecz nie zastali go w domu w Docolinie. Miał on bowiem w tym czasie handlować rybami w Gałaczu (rum. Galați). Tymczasem kandydat na hospodara, wracając w nocy z Gałaczu do Docoliny, miał również proroczy sen. Śniło mu się bowiem, że przybyli do niego posłowie, a wzgórze wokół Birlad, przez które szli, były ze złota. Następnie posłowie ci uklękli przed nim i wówczas się obudził. Po przebudzeniu opowiedział o tym śnie swoim towarzyszom, a ci uznali to za szczęśliwy omen: sądzili, że kiedy udadzą się do Jassów (Iași) i Suczawy, sprzedadzą wszystkie ryby. Kiedy jednak zbliżyli się do Docoliny, zastali dwóch posłów z Suczawy. Raresz, wysłuchawszy ich propozycji, powiedział, że od dawna czekał na ten dzień, zatem propozycję przyjął i ruszyli razem do stolicy. Przyszły hospodar rozdał wozy z rybami swoim towarzyszom – handlarzom, a następnie kazał im przybyć do Suczawy, aby mógł udzielić im zwolnienia z podatków. Kiedy zaś przyjechał do tego miasta, powitano go tam w pokłonach²⁷. Informacja o wykonywaniu przez Piotra Raresza zawodu handlarza rybami oraz wyborze go na hospodara obecna jest także u kronikarza Macarie²⁸. Źródła te nie mówią jednak o tym, co działo się z Rareszem, zanim zaproponowano mu rządy w kraju.

Część historyków rumuńskich, przede wszystkim Ion Ursu i Alexandru Dimitrie Xenopol, przekonywała, że przed 1527 rokiem Piotr Raresz podróżował po różnych krajach, w tym po Polsce²⁹. Identyfikowali oni jego osobę

²⁶ Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopiseșul Țării Moldovei*, <http://www.mareleboian.com/wp-content/uploads/Neculce-I.-O-sama-de-cuvinte.pdf> [dostęp: 15.04.2024].

²⁷ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, București 1959, s. 12–13.

²⁸ *Cronica lui Macarie...*, s. 95; A. Nicolaou-Konnari, *Diplomatics and Historiography: The Use of Documents in the Chronicle of Leontios Makhairas*, in: *Diplomatics in the Eastern Mediterranean 1000–1500: Aspects of Cross-cultural Communication*, eds. A.D. Beihammer, M.G. Parani, C.D. Schabel, The Medieval Mediterranean, Brill, Leiden–Boston 2008, s. 293–323.

²⁹ I. Ursu, *Petru Rareș*, București 1923, s. 6; *Istoria Romanilor din Dacia Traiana*, ed. A.D. Xenopol, t. 4, București 1929, s. 226–227.

z podróżującym po Koronie Piotrem Mynżą (rum. Mânja) oraz kandydatem do tronu mołdawskiego, który został wymieniony w traktacie z 7 lutego 1510 roku zawartym między Zygmuntem Starym a hospodarem Bogdanem III Ślepym. Miał on być również kontrkandydatem do tronu mołdawskiego forowanym przez bojarów spiskujących przeciw Stefanowi Młodemu i popierającego ich Zygmunta Starego. Mołdawianie nalegali na wydanie go – w efekcie został on wysłany przez króla polskiego do Malborka, gdzie jego obecność potwierdzona została w latach: 1514, 1516, 1517, 1520³⁰.

Identyfikacji Piotra Mynży (rum. Mânja) z Piotrem Rareszem zaprzeczył Mihai Costachescu, dowodząc, że w ówczesnej Mołdawii żyły dwie rodziny o podobnych nazwiskach: Mânja w okręgu Cârligătura i Măja w okręgu Neamț. Piotr Mânja był przedstawicielem bojarskiej rodziny mającej posiadłości w okręgu Cârligătura i pojawiał się on w Polsce nawet wówczas, kiedy Piotr Raresz objął już tron mołdawski, nie mógł więc być tą samą osobą³¹.

Piotr Raresz był natomiast związany z rodziną Măja. Wnioskując z informacji przekazanych przez Grigore Ureche, możemy stwierdzić, że urodził się on pomiędzy rokiem 1482 a 1487 z niesłubnego związku Stefana Wielkiego z Marią z Hârlău, która była wówczas żoną handlarza rybami o przydomku Raresz (Rareș)³². Ștefan Gorovei uważa, że „Raresz” było zatem jedynie przydomkiem męża jego matki, zaś właściwym nazwiskiem Piotra Raresza było Măjariul. *Măjar* oznaczało bowiem rybaka, zaś *măji* to wóz do przewozu ryb³³. Matka hospodara wywodziła się z rodu bojarów z Cernat, mających swoje dobra w okolicy bogatego w ryby jeziora Brateș³⁴. Dobra te Raresz zapisał następnie klasztorom Probota, Moldovița, Humor i Tazlău³⁵. Również w dwóch dokumentach osmańskich z 25 stycznia 1512 roku i 15 kwietnia 1520 roku jest poświadczane, że dwa jeziora na południu Mołdawii (na terenach zajętych przez Imperium Osmańskie w 1484 roku) pozostawiono gospodarom mołdawskim jako ich własność³⁶. Z kolei w roku 1546 Piotr Raresz przekazał

³⁰ N. Bălănescu, *Un sat: Chițcanii*, „Revista Istorică” 1936, 22, s. 129.

³¹ M. Costachescu, *Documentele moldovenesti de la Bogdan voievod (1504–1517)*, București 1940, s. 484–486.

³² G. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei...*, s. 154–164; Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)...*, s. 17.

³³ Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)...*, s. 12; N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane à la fin du XIVe siècle et au début du XVIe siècle*, «Revue des études islamiques» 1969, 2, s. 258, nr 5; innego zdania był C. Rezachevici, który uważał, że Raresz to nazwisko, a Măjariul to przydomek pochodzący od „maja”, oznaczającego wielki wóz do przewozu ryb, ciągnięty przez cztery lub sześć wołów – por. C. Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324–1881*, vol. 1: *secolele XIV–XVI*, Editura Enciclopedică, București 2001, s. 557–558.

³⁴ Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)...*, s. 14.

³⁵ Tamże.

³⁶ C.C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, București 1967, s. 452–453.

klasztorowi w Bystrzycy wieś Mojești (Măjești) w rejonie Covurlui. Przyna-
leżała ona pierwotnie zapewne do bojara Majă, prawdopodobnie należącego
do rodziny matki Piotra Raresza³⁷. Kolejnych informacji na temat możliwych
związków Raresza z handlem rybami dostarcza dokument z 1 kwietnia 1527
roku, w którym Piotr Raresz zażądał od mieszkańców Bystrzycy zadośćuczyn-
ienia handlarzom rybami, Tomowi z Suczawy i jego towarzyszowi, którzy nie
otrzymali zapłaty za swój towar w wysokości 14 florenów węgierskich. Zobo-
wiązał ich zatem do wypłaty należnego wynagrodzenia³⁸. Raresz wydał ten
dokument krótko po objęciu rządów w Mołdawii, co świadczyć może o tym,
że była to dla niego kwestia istotna. Może to również wskazywać na jego po-
wiązania z członkami tej gildii³⁹. Pamiętać należy, że w Mołdawii każdy syn
hospodara, zarówno z prawego, jak i nieprawego łoża, miał prawo do władzy,
zatem kandydatów było wielu, nie każdy z nich wychowywał się na dworze
hospodara, wielu mieszało na wsiach i trudniło się handlem lub hodowlą.
Także Dimitrie Cantemir w swoim *Opisie Mołdawii* wymienia taki zawód Ra-
resza⁴⁰. Wydaje się więc, że zawiadywanie przez Raresza gospodarstwem ryb-
nym przed 1527 rokiem może nie być jedynie legendą.

Ion Ursu dopatrywał się natomiast innych losów Raresza przed 1527 ro-
kiem. Otóż, w jego przekonaniu Piotr został oddany jako zakładnik do Porty
przez samego Stefana Wielkiego⁴¹, które to stwierdzenie należy jednak zdecy-
dowanie odrzucić jako pozbawione podstaw źródłowych.

Dalsze badania nad losami Raresza przed 1527 rokiem prowadzili historycy
rumuńscy Ștefan Gorovei i Ion Todreașcu. Podzielali oni pogląd, że Piotr
Raresz na pewno nie podróżował po Polsce przed 1527 rokiem i nie znajdował
się w gronie sojuszników Zygmunta Starego. W przekonaniu tychże badaczy
przebywający wówczas w Polsce i popierany przez wrogich Stefanowi Młode-
mu bojarów Piotr (wymieniony przeze mnie w początkowej części niniejszego
artykułu) nie może być tożsamy z Piotrem Rareszem. Jako jeden z dowodów
wspomniani historycy wymieniają list Zygmunta Starego do Piotra Raresza
z 1531 roku, w którym ten mylnie nazywa go synem Bogdana. Autorzy ar-
gumentują, że gdyby Zygmunt Stary faktycznie więził Piotra Raresza w Pol-
sce i wiązał z nim plany dotyczące osadzenia go na tronie mołdawskim, to

³⁷ I. Todreașcu, *Prima domine (1527–1538)*, in: L. Șimanschi, *Petru Rareș*, București 1978, s. 52.

³⁸ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. 15, pars 1, București 1911, nr 538.

³⁹ I. Todreașcu, *Prima domine (1527–1538)*..., s. 52.

⁴⁰ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. M. Nicolescu, București 1909, s. 89, nr 23, <https://bp-soroca.md/soroca/Cantemir%20Dimitrie.%20Descrierea%20Moldovei.%201909.pdf> [dostęp: 15.04.2024]; oryginalna wersja łacińska z 1714 r.: https://la.wikisource.org/wiki/Descriptio_Moldaviae [dostęp: 15.04.2024], nr 23.

⁴¹ I. Ursu, *Petru Rareș...*, s. 6.

tego typu pomyłka byłaby niemożliwa⁴². Nie jestem jednak przekonana, czy na podstawie jednorazowego błędu można wyciągać tak daleko idące wnioski, albowiem w innych wypadkach kancelaria poprawnie tytułuje Raresza synem Stefana⁴³. Tym bardziej że taką tytulaturę można też wytłumaczyć inaczej. Otóż, mianem „Bogdania” często określano Mołdawię, a dynastię mołdawską dynastią Bogdanowiczów, na cześć pierwszego organizatora państwa – Bogdana I, także przedstawicieli dynastii panującej czasem nazywano „Bogdanami”. Dla przykładu, sam Georg Reichersdorffer, poseł i szpieg Ferdynanda Habsburga w Mołdawii, nazwał Piotra Raresza Bogdanem⁴⁴. W źródłach tureckich na porządku dziennym było stosowanie nazwy „Bogdan” na określenie Piotra Raresza⁴⁵. Ten argument rumuńskich historyków nie jest zatem przekonujący, mimo że we wspomnianym liście kancelaria faktycznie popełniła błąd, czego nie omieszczał Polakom wytknąć, z odrobiną złośliwości, gospodar w odpowiedzi na wymienione pismo 21 lutego 1531 roku⁴⁶. Na tym jednak argumentacja badaczy się nie kończy i dalej jest już bardziej przekonująca. Powołują się bowiem słusznie na dokument z 3 grudnia 1527 roku, w którym Piotr Raresz zwracał się do Zygmunta Starego z żądaniem odcięcia nosa gospodarowi Piotrowi, który przebywa w Polsce⁴⁷. Potwierdza to, że przebywający w Polsce Piotr nie mógł być tożsamy z Rareszem. Kim zaś był, pozostaje kwestią nierozwiązaną. Być może był to syn lub wnuk Piotra Arona⁴⁸.

Ustalenia historyków rumuńskich nie od razu dotarły do Polski. Patryk Kozieł błędnie utożsamiał przebywającego na zamku malborskim Piotra z Piotrem Rareszem⁴⁹. W moim przekonaniu jest to całkowicie bezpodstawne i można wysunąć na to dodatkowe argumenty. Po pierwsze, nie mamy w istocie żadnego źródłowego potwierdzenia pobytu Piotra Raresza w Polsce przed 1527

⁴² I. Todreașcu, *Prima domine (1527–1538)*..., s. 52–53; Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)*..., s. 15.

⁴³ BCzart, Teki Naruszewicza (dalej: TN) 40, nr 300; Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 410.

⁴⁴ Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)*..., s. 25.

⁴⁵ *Noi documente turcești privind Țările Române și înalta Poartă (1526–1602)*, ed. M. Maxim, Editura Istros, Brăila 2008, nr 1–4, 6, 8; K. Niemczyk-Wisniewska, *Stosunki polsko-mołdawskie...*

⁴⁶ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, supl. 2, pars 1: (1510–1600), București 1893 (dalej: Hurmuzaki, supl. 2, pars 1), nr 8 = TN 46, k. 15; K. Niemczyk, *Postać hospodara mołdawskiego Piotra Raresza we współczesnej mu korespondencji dyplomatycznej*, „Balcanica Posnaniensia” 2020, 27, s. 60.

⁴⁷ *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque...*, nr 116; Hurmuzaki, supl. 2, pars 1, nr 4.

⁴⁸ <http://genealogy.euweb.cz/balkan/balkan18.html> [dostęp: 20.09.2024]; zdaniem Z. Spieralskiego chodzić tu musi o Piotra Eliaszewicza, por. Z. Spieralski, *Kampania obertyńska...*, s. 94, przyp. 16. Autor nie uzasadnia jednak, dlaczego jest takiego zdania. Nie znajduje to również potwierdzenia w drzewie genealogicznym Muszatowiczów.

⁴⁹ P. Kozieł, *Stefan IV Młody – nieznana karta z dziejów relacji polsko-mołdawskich w XVI wieku*, „Saeculum Christianum” 2017, 24, s. 106–118.

rokiem; po drugie, wiemy, że cieszył się on ogromnym zaufaniem Stefana Młodego, został przez niego wskazany jako następca na tronie, co byłoby nieprawdopodobne, gdyby przeciw niemu spiskował. Ponadto, Piotr Raresz po objęciu rządów wyraźnie opowiedział się przeciwko zbiegłym spiskowcom i mimo że Zygmunt Stary prosił go o łaskę dla bojarów oraz zgodę na ich powrót do Mołdawii, pozostał nieugięty⁵⁰. Nigdy nie wybaczył bojarom, którzy spiskowali przeciwko Stefanowi w 1523 roku, i nigdy nie pozwolił im na powrót do kraju oraz odzyskanie majątków. Do 1530 roku nie zmienił również składu swych doradców – pozostawali nimi ci sami bojarzy, którzy byli przy Stefanie Młodym⁵¹, zatem opierał swe rządy na tych samych współpracownikach, którzy byli związani z jego poprzednikiem, co po raz kolejny byłoby trudne do wyobrażenia, gdyby to on był jego kontrkandydatem do władzy w czasie buntu z 1523 roku. Co więcej, po objęciu rządów w Mołdawii domagał się od Zygmunta I ukarania owego Piotra⁵². Również według relacji kronikarza Grigore Ureche Raresz utrzymywał bardzo dobre kontakty ze Stefanem Młodym – do tego stopnia, że gospodar darzył go wielkim zaufaniem i powierzył rządy w kraju po swej śmierci⁵³. Podobnego zdania był kronikarz włoski Radu Popescu⁵⁴.

Podsumowując – Piotr Raresz urodził się pomiędzy 1482 a 1487 rokiem z nieślubnego związku Stefana Wielkiego z Marią Măjar z Hârlău, której mąż nosił przydomek *Rareș*, oznaczający według Constantina Rezachevicia osobę z rzadkimi włosami⁵⁵. Rodzina miała posiadłości nad jeziorem Brateș niedaleko Gałaczu, prowadziła gospodarkę rybną i handel rybami na wielką skalę. Zajmował się tym również osobiście Piotr, który okres swej młodości spędził w Mołdawii – nie był osobą więzioną w Polsce ani przebywającą tam przez dłuższy czas. Nie należał do grona przeciwników Stefana Młodego, przeciwnie – cieszył się jego zaufaniem. Po śmierci Stefana Młodego, zgodnie z wolą zmarłego hospodara, bojarzy udali się do Piotra Raresza z propozycją objęcia tronu. Nie zastali go jednak, gdyż ten zajęty był sprzedażą ryb w Gałaczu. Po jego powrocie do Docoliny, w której stale mieszkał, zaproponowano mu objęcie rządów, na co przystał. Następnie wszyscy udali się do Hârlău, gdzie bojarzy 20 stycznia 1527 roku potwierdzili jego wybór. Kilka dni później został koronowany w Suczawie przez metropolitę Teoctista II. Liczył wtedy

⁵⁰ Hurmuzaki, vol. 2, pars 3, nr 408; *Acta Tomiciana. Acta Miscellanea sub Sigismundo I. 1507–1548*, wyd. T. Działyński, t. 9, Kórnik 1876, nr 43.

⁵¹ I. Todreașcu, *Prima domine (1527–1538)*..., s. 52–53.

⁵² Hurmuzaki, supl. 2, pars 1, nr 4 = BCzart, TN 42, nr 86.

⁵³ G. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*..., s. 148.

⁵⁴ R. Popescu, *Istoriile domnilor Tariei Românești*, ed. C. Grecescu, București 1963, s. 42, <https://archive.org/details/IstoriileDomnilorTarieiRuminesești> [dostęp: 15.04.2024]; I. Todreașcu, *Prima domine (1527–1538)*..., s. 52–53.

⁵⁵ C. Rezachevici, *Cronologia domnilor*..., s. 558.

ok. 40–45 lat⁵⁶. Ożeniony był wówczas z Marią o nieznanym pochodzeniu. Miał piątkę dzieci: Bogdana, który znajdował się w gronie jego bojarów doradców, córkę Chiajnę i młodszego syna Iona, który zmarł w dzieciństwie, oraz dwie córki z wcześniejszego związku: Annę i Marię⁵⁷.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Teki Naruszewicza 40, 42, 46.

Źródła drukowane

- Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, ed. A. Veress, vol. 1, Kolozsvár 1914.
- Acta Tomiciana. Acta Miscellanea sub Sigismun[do] I. 1507–1548*, wyd. T. Działyński, t. 6, Poznań–Kórnik 1857.
- Acta Tomiciana. Acta Miscellanea sub Sigismun[do] I. 1507–1548*, wyd. T. Działyński, t. 9, Kórnik 1876.
- Cronica lui Macarie*, în: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicatede Ioan Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București 1959, s. 74–105.
- Documente Turcești privind Istoria României*, vol. 1: (1455–1774), ed. Mustafa A. Mehmed, București 1976.
- Hurmuzaki E., *Documente privitoare la istoria Românilor*, supl. 2, pars 1: (1510–1600), București 1893.
- Hurmuzaki E., *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. 2, pars 3, București 1892.
- Hurmuzaki E., *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. 15, pars 1, București 1911.
- Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopiseșul Țării Moldovei*, <http://www.mareleboian.com/wp-content/uploads/Neculce-I.-O-sama-de-cuvinte.pdf> [dostęp: 15.04.2024].
- Letopiseșul de la Putna I*, în: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicatede Ioan Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București 1959, s. 41–52.
- Letopiseșul de la Putna II*, în: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicatede Ioan Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București 1959, s. 53–66.
- Neculce I., *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, București 1959.
- Noi documente turcești privind Țările Române și înalta Poartă (1526–1602)*, ed. M. Maxim, Editura Istros, Brăila 2008.
- Ureche G., *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, ediția a II-a, București 1958.

⁵⁶ Ș.S. Gorovei, *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)...*, s. 17.

⁵⁷ Tamże, s. 54; K. Niemczyk-Wiśniewska, *Stosunki polsko-moldawskie...*

Opracowania

- Bălănescu N., *Un sat: Chițcanii*, „Revista Istorică” 1936, 22, s. 128–133.
- Beldiceanu N., *La Moldavie ottomane à la fin du XIVe siècle et au début du XVIe siècle*, «Revue des études islamiques» 1969, 2, s. 239–266.
- Bogdan D.P., *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București 1941.
- Costachescu M., *Documentele moldovenesti de la Bogdan voievod (1504–1517)*, București 1940.
- Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. M. Nicolescu, București 1909, <https://bp-soroca.md/soroca/Cantemir%20Dimitrie.%20Descrierea%20Moldovei.%201909.pdf> [dostęp: 15.04.2024].
- Giurescu C.C., *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, București 1967.
- Gorovei Ș.S., *Musatinii*, București 1976.
- Gorovei Ș.S., *O controversă: „doamnele” lui Bogdan al III-lea*, „Studii și Materiale de Istorie Medic” 2008, 27, s. 145–158.
- Gorovei Ș.S., *O Doamnă a Moldovei care nu a existat: Nastasia, soția lui Bogdan al III-lea*, „Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Istorie” 2008–2009, 54–55, s. 37–49.
- Gorovei Ș.S., *Petru Rareș: (1527–1538; 1541–1546)*, București 1982.
- Iorga N., *Inscripții din bisericile României*, vol. 1, București 1905.
- Istoria Romanilor din Dacia Traiana*, ed. A.D. Xenopol, t. 4, București 1929.
- Kozak E.A., *Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte, I. Teil: Steininschriften*, Viena 1903.
- Kozieł P., *Stefan IV Młody – nieznana karta z dziejów relacji polsko-moldawskich w XVI wieku*, „Saeculum Christianum” 2017, 24, s. 106–118.
- Nicolaou-Konnari A., *Diplomatics and Historiography: The Use of Documents in the Chronicle of Leontios Makhairas*, in: *Diplomatics in the Eastern Mediterranean 1000–1500: Aspects of Cross-cultural Communication*, eds. A.D. Beihammer, M.G. Parani, C.D. Schabel, The Medieval Mediterranean, Brill, Leiden–Boston 2008, s. 293–323.
- Niemczyk K., *Postać hospodara moldawskiego Piotra Raresza we współczesnej mu korespondencji dyplomatycznej*, „Balcanica Posnaniensia” 2020, 27, s. 57–68.
- Niemczyk-Wiśniewska K., *Stosunki polsko-moldawskie w kontekście relacji z Węgrami i Turcją na przełomie XV i XVI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2025.
- Popescu R., *Istoriile domnilor Tarii Românești*, ed. C. Grecescu, București 1963, <https://archive.org/details/IstoriileDomnilorTariiRuminesi> [dostęp: 15.04.2024].
- Rezachevici C., *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324–1881*, vol. 1: *secolele XIV–XVI*, Editura Enciclopedică, București 2001.
- Spieralski Z., *Kampania obertyńska 1531*, Warszawa 1962.
- Stefanescu P., *Misterul otrăvirilor celebre*, Editura Saeculum I.O. și Editura Vestala, București 1996.
- Stoicescu N., *Radu de la Afumați (1522–1529)*, București 1983.
- Todreașcu I., *Prima domnie (1527–1538)*, în: L. Șimanschi, *Petru Rareș*, București 1978, s. 47–57.
- Ursu I., *Petru Rareș*, București 1923.